

УДК 371.132

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-2.2>**В. В. Іваненко**асистент кафедри теорії і методики фізичного виховання і спортивних дисциплін
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

СКЛАДНИКИ ТА ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ ВИКЛАДАЧА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті висвітлено причини недостатньої фізичної підготовленості молоді в Україні, виявлено фактори підвищення ролі фізичного виховання та спорту в сучасному житті. Virішення цього питання у вищих навчальних закладах покладене на викладача фізичного виховання. Подано визначення професійної надійності викладача фізичного виховання. Під професійною надійністю викладача фізичного виховання розуміємо здатність педагога зберігати працездатний стан, який характеризується безпомилковістю, продуктивністю та ефективністю його діяльності, що здійснюється під впливом варіативних умов професійно-педагогічного середовища протягом навчального заняття. Формулюванню визначення передувала цільний аналіз низки підходів і поглядів на проблеми надійності. Цей аналіз дав змогу розробити структурно-функціональну модель професійної надійності викладача фізичного виховання. Головним структурним елементом цієї моделі є викладач, якого розглядаємо на трьох рівнях: індивідуальному, суб'єктивному та особистісному. Професійна діяльність здійснюється під впливом варіативних умов професійно-педагогічного середовища, основними показниками якого є: увага і організація праці, стимулювання праці, нормативні документи, спортивно-педагогічний колектив, студентська група та ін. Результатами взаємодії викладача із зовнішнім середовищем у процесі праці є показники: безпомилковість, ефективність та продуктивність, які у сукупності й вказують на його професійну діяльність. Становлення професіоналізму викладача фізичного виховання вишу протікає в складних умовах поєднання в його діяльності двох напрямів роботи зі студентами. Перший стосується формування фізичної культури особистості, другий – професійно-прикладної фізичної підготовки фахівця відповідно до обраної спеціальності. Саме питання становлення педагогічної майстерності та професійної надійності викладача фізичного виховання у вищій у зв'язку з цим стає актуальною проблемою.

Ключові слова: студенти, фізичне виховання, фізичне здоров'я, фізичний розвиток, фізичні якості, професійна надійність, викладач, професійно-педагогічне середовище, критерії надійності.

Постановка проблеми. Для вирішення проблем освіти в ХХІ столітті потрібен викладач-майстер педагогічної праці, висококваліфікований, висококомпетентний у психолого-педагогічній і власне предметній галузі, здатний до творчої продуктивної праці. Науковці вважають, що соціальна функція саме фізичної культури і спорту полягає у тому, що вона дає їй змогу виробити правильні відповіді на питання сучасності, орієнтує на творче вирішення проблем, озброює розумінням перспектив суспільного розвитку. Однак часи змінюються і нині потрібний пошук нових методів та методик залучення студентів педагогічних вишів до фізичної культури і спорту. Усе це вимагає вивчення педагогічних проблем та визначення основних завдань дисципліни «Фізичне виховання» в аспекті зміцнення фізичного здоров'я студентів, формування шляхів вдосконалення системи фізичного виховання у педагогічних вишах [6, с. 59].

Серед багатьох проблем, пов'язаних із забезпеченням сфери фізичної культури і спорту, завжди гостро стоїть проблема кадрового забезпечення. Цілком очевидним є те, що успіх будь-якої діяль-

ності, в тому числі й спортивно-педагогічної, істотно зумовлений якістю підготовки фахівців. Свідченням цього є величезна увага науковців, спрямована на пошук шляхів поліпшення вмінь і навичок, що є основою професійної надійності, формування професійних компетентностей тощо. Стрімкий розвиток сучасного глобалізованого суспільства зумовлює постійне зростання вимог до молодого спеціаліста. У контексті євроінтеграції України перед вітчизняними педагогами повстали нові завдання з удосконалення і трансформування системи вищої освіти, провідними серед яких є формування в майбутнього спеціаліста особистісних якостей, необхідних для належного здійснення професійної діяльності, надійності та психологічної готовності професійної діяльності, ефективне інтегрування фахових знань, умінь і навичок. Ці складники є визначальними для формування професійної надійності, ключових професійних компетентностей у майбутніх фахівців різних професійних галузей [8, с. 95].

Зміни в соціально-економічній та культурній сферах життя суспільства пред'являють нині

вимоги до особистості викладача фізичного виховання у виші. У коло обов'язків фахівців, що працюють у сфері студентської фізичної культури, входить проведення заходів із формування потреб студентів у здоровому способі життя і самовдосконаленні [7, с. 95].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Науковим питанням розробки сучасних педагогічних технологій та методик навчання присвячено багато наукових праць, зокрема праці Л. Виготського, М. Елькіна, В. Крижка, Н. Ничкало, Є. Павлютенкова, Г. Селевка та ін. Організаційно-педагогічне та методологічне підґрунтя вдосконалення системи фізичного виховання викладено в дослідженнях Л. Волкова, Т. Круцевич, О. Куца, О. Кожової, Є. Карабанова, А. Проценка, Б. Шияна. Диференційованому фізичному вихованню присвячені дослідження А. Абдураманова, А. Мерзликіна, Н. Москаленко, Т. Петровського, В. Ушакова та інших.

Мета статті. Головною метою цієї статті є виявлення факторів підвищення ролі фізичного виховання в аспекті зміцнення фізичного здоров'я студентів у сучасних умовах та розкриття сутності й структури професійної надійності викладача фізичного виховання.

Виклад основного матеріалу. Серед багатьох проблем вищої освіти нині актуальною є певна втрата інтересу молоді до занять фізичною культурою, що зумовлена низкою вагомих причин [18, с. 152]. Серед них такі: низька можливість використання сучасних спортивних тренажерів під час навчальних занять через низьку платоспроможність українських родин; збільшення часу кабінетної роботи в молоді; гаджетоманія; абстрактність нормативної програми фізичного виховання, яка не враховує регіональні, кліматичні, національні особливості; підхід не до конкретної молодої людини з її індивідуальними особливостями, а загальний підхід до навчальної групи; відсутність належної навчально-тренувальної бази в навчальному закладі; нерозвинутість державних програм залучення молоді до спорту. Заняття молоді фізичною культурою та спортом позитивно впливають на здоров'я фізичну досконалість, але водночас і на духовний світ, етнічні й естетичні засади особистості, її світогляд, моральні принципи, естетичні смаки, гармонійні взаємини між людьми в суспільстві [3, с. 115]. Незважаючи на широке застосування терміна «надійність» у багатьох галузях життєдіяльності людини як у побуті, соціальній сфері, так і в професійній діяльності людини. Водночас вища школа професійного навчання ще не вичерпала всі можливі напрями та шляхи, спрямовані на поліпшення якості підготовки кадрів. До числа нових шляхів у підготовці фахівців, зокрема викладачів фізичного виховання, які ще не знайшли відображення в науці,

можна зарахувати забезпечення професійної надійності викладача.

Отже, відповідно до академічного словника під надійністю діяльності в широкому сенсі стали розуміти властивість людини, яка характеризується його змогою виконувати діяльність протягом певного часу в заданих умовах. Існують й інші визначення надійності, які пов'язують із помилками в роботі психології, під надійністю фахівця прийнято розуміти безпомилкове виконання покладених на нього професійних зобов'язань (функцій) протягом певного часу і у заданих умовах. У працях В. Небиліцина [10, с. 9] і Л. Нерсесяна [11] звертається увага на результуючі характеристики праці, пов'язані з точністю, стабільністю діяльності, збереженням оптимальних робочих параметрів (працездатності, уважності, завадостійкості), можливістю збереження їх у складних, а іноді екстремальних умовах праці. Іноді надійність праці людини пов'язують із рівнем її професійної підготовки, індивідуальними особливостями, властивостями нервової системи і т. д. Новий підхід до визначення надійності був розглянутий у дослідженнях Г. Никифорова [12], в яких виявлено тісний зв'язок надійності діяльності фахівця з його станом здоров'я. Іноді поняття надійності пов'язують зі здатністю людини досягти поставленої мети А. Піскоппель [13]. В. Плахтієнко і Ю. Блудов [14], розглядаючи надійність у спорті, сформулювали окремі поняття надійності, пов'язані зі спортсменом. Отже, під надійністю загальної діяльності автори мають на увазі систему, інтегральну, комплексну якість спортсмена, яка дає йому змогу успішно виступати на змаганнях протягом певного часу. Психічну надійність спортсмена пов'язують із його високою результативністю в напружених умовах.

Докладним виявилось визначення надійності діяльності, запропоноване В. Бодровим і В. Орловим, в якому надійність людини як системна властивість характеризується специфічною сукупністю професійних, психологічних і фізіологічних якостей і функцій на різних рівнях регуляції трудової активності. Це дає змогу забезпечити стійку і стабільну діяльність суб'єкта в межах припустимих похибок, порушення яких відображається у формі відмов і помилкових дій [2, с. 97]. Таким чином, було запропоновано надійність суб'єкта діяльності поділяти на професійну і фізіологічну. Оригінальними стали дослідження Г. Ложкіна і Н. Волянюк [9, с. 26], в яких була встановлена залежність надійності діяльності від обмеженості психологічного потенціалу суб'єкта. Підсумовуючи невеликий огляд різних точок зору, покладених в основу визначення надійності людини, можемо відрізнити наявність трьох основних складників професійної надійності, які найчастіше трапляються:

1) сама людина в поєднанні різних психологічних і фізіологічних якостей;

2) виконання людиною певних трудових дій, операцій, які характеризуються якісними, тимчасовими, кількісними показниками;

3) наявність постійно змінних умов праці, іноді екстремальних, складних, небезпечних для життя.

Можливо, педагогічні професії не знайшли глибокого вивчення з точки зору забезпечення надійності педагога, оскільки зазначені особливості не мають у них яскравого відображення. Разом із тим на цьому тлі чітко виділяється професія викладача фізичного виховання.

Відмінною рисою професії викладача фізичного виховання є робота в специфічних умовах, які пов'язують із психічним напруженням, фізичним навантаженням і варіативними умовами професійно-педагогічного середовища. Шум, підвищені вимоги до фізичних можливостей, навантаження на мовний апарат, необхідність виконання викладачем трудових функцій в обмежені проміжки часу за постійної зміни кліматичних умов і створюють як раз ті варіативні умови, які необхідно враховувати під час вивчення надійності. З іншого боку, соціально важливі результати праці викладача безпосередньо пов'язані з рівнем фізичного здоров'я студентської молоді. Величезна відповідальність за здоров'я студентів на тлі збільшення кількості випадків травматизму, наявності летальних випадків під час занять фізичною культурою істотно підвищують роль викладача і вказують на необхідність врахування його характеристик надійності. Оскільки головне завдання викладача фізичного виховання полягає у здійсненні спортивно-педагогічної діяльності, яка спрямована на перетворення студента, дослідження надійності педагога має здійснюватися безпосередньо під час його праці [17]. З огляду на це надійність викладача фізичного виховання будемо розглядати з позицій діяльнісного підходу. Діяльнісний підхід відображає результативні параметри діяльності, які характеризують зміни, котрі відбуваються з викладачем під час заняття. Основними критеріями надійності виділяємо: безпомилковість, ефективність, продуктивність професійної діяльності. Під безпомилковістю О. Захарова пропонує враховувати кількість помилок, які робить викладач фізичного виховання під час одного заняття [4, с. 479]. Продуктивність праці буде відображати психофізичні витрати, які викладач здійснює під час заняття. Тут пропонується враховувати два показники.

Перший буде вказувати на роботу серцево-судинної системи організму викладача і враховувати його криву артеріального тиску. Другий показник буде характеризувати комунікативну складову частину його професійного спілкування. Цей показник відповідатиме кількості слів, які

викладач вимовив під час одного заняття. До слів пропонуємо прирівняти окремі команди, невербальні жести, свистки та навчальну інформацію, що є одним із важливих засобів впливу на свідомість і поведінку учнів. У праці вчителя фізичної культури відбувається активне використання різних видів та джерел навчальної інформації. Саме тому питання інформаційної культури вчителя вимагає послідовного й ефективного вирішення. Суттєву допомогу у розв'язанні цього питання можуть надати міжкультурні зв'язки, зміст яких має професійну спрямованість. Спираючись на матеріали міжпредметних зв'язків, викладачі можуть успішно обговорювати разом зі студентами такі питання, як компетентність сучасного вчителя фізичної культури, роль інформаційного досвіду у праці педагога, використання наукових знань на уроках фізичної культури, естетична інформація, необхідна вчителю фізичної культури та ін. [5, с. 67]. Ефективність праці, в нашому розумінні, буде відповідати тому, наскільки були корисні ті психофізичні витрати, котрі здійснив викладач під час заняття. Кількісну характеристику ефективності праці становитиме сума слів, які мають освітній характер, несуть корисну інформацію. У цьому ж критерії важливо фіксувати кількість рухів викладача, виконані ним із метою навчання студентів. Усі три критерії: безпомилковість, продуктивність, ефективність праці в сумі дадуть нам ту кількісну, регулятивну складову частину праці викладача фізичного виховання, від якої залежатиме професійна надійність.

Облік впливу варіативних умов праці, в яких знаходиться викладач фізичного виховання, необхідно виконувати через аналіз професійно-педагогічного, в якому він знаходиться [4, с. 480] (рис. 1).

З огляду на викладене під професійністю викладача фізичного виховання будемо розуміти здатність педагога зберігати працездатний стан, котрий характеризується безпомилковістю, продуктивністю та ефективністю його діяльності, що здійснюється під впливом варіативних умов професійно-педагогічного середовища протягом навчального заняття. Це визначення викладача фізичного виховання дало змогу висунути таку гіпотезу: професійна надійність викладача фізичного виховання зумовлена його психофізіологічними якостями в поєднанні з варіативними умовами професійно-педагогічного середовища [4, с. 481].

Згідно з уявленнями про професійну надійність педагога стає можливим визначення подальших шляхів її дослідження. На перший план виноситься завдання виявити характер взаємозв'язків психологічних, зокрема, особистісних, індивідуальних і суб'єктних показників із мінливими умовами праці. Також важливо розглянути, як цей взаємозв'язок відбивається на умовах професій-

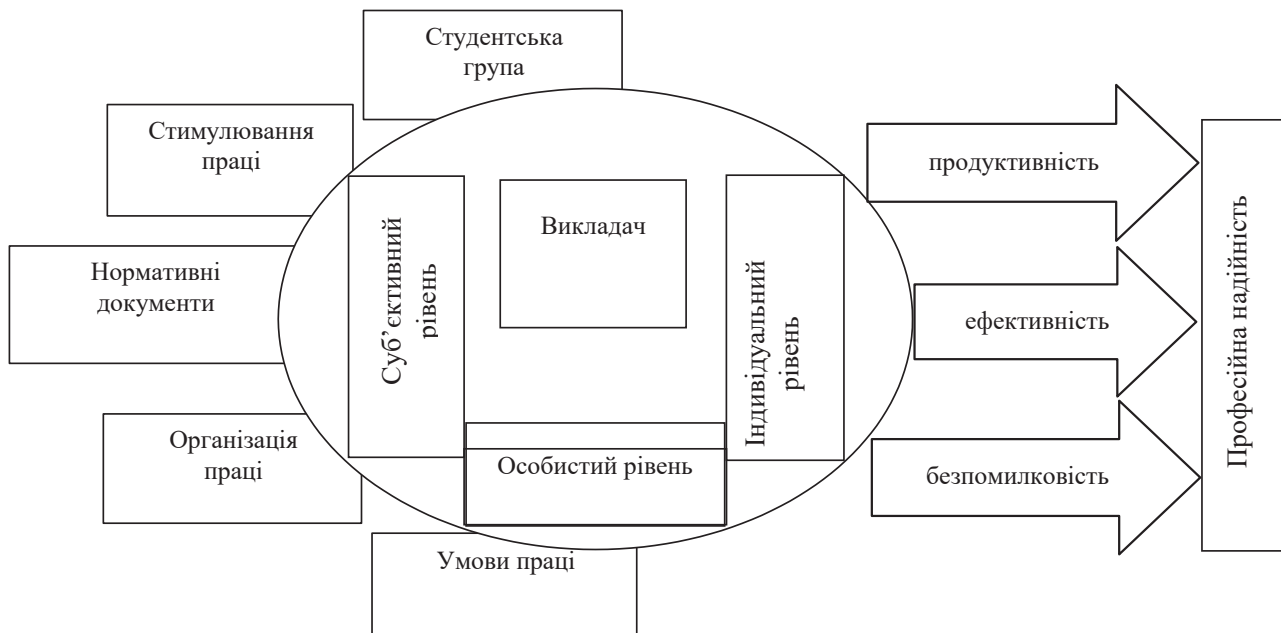

Рис. 1. Структурно-функціональна модель професійної надійності викладача фізичного виховання

ної надійності, що дало змогу намітити шляхи підвищення професійної надійності. Невідкладного розв'язання нині, на нашу думку, вимагають суперечності фізичної підготовки майбутніх фахівців між вимогами професії до підготовленості майбутнього фахівця та реальним рівнем його підготовленості до виконання професійних завдань, між вимогами до фізичних якостей, котрі необхідні майбутньому фахівцю та ефективністю їх формування у процесі підготовки у виші, між досягненнями науки й галузі застосування сучасних технологій навчання у дидактичному процесі, між необхідністю підтримання високої працездатності майбутнього фахівця протягом усієї кар'єри та відносною застарілістю форм і методів фізичної підготовки. На підставі аналізу наукових досліджень [1; 15; 16] можемо зазначити, що факторами підвищення рівня фізичної підготовленості студента нині є: висока мотивація до фізичного самовдосконалення та здорового способу життя, систематичні заняття фізичною культурою і спортом, заходи щодо профілактики захворювань, загартовування організму, раціональне харчування, боротьба зі шкідливими звичками, активний відпочинок, а також методи тренування з окремих видів спорту тощо.

Висновки і пропозиції. З огляду на запропоновану структурно-функціональну схему, надійність можна підвищувати шляхом зміни умов професійно-педагогічного середовища, зокрема підвищення його комфортності для здійснення професійної діяльності. Під професійною надійністю викладача фізичного виховання розуміємо здатність педагога зберігати працездатний стан, який характеризується безпомилковістю, про-

дуктивністю та ефективністю його діяльності, що здійснюється під впливом варіативних умов професійно-педагогічного середовища протягом навчального заняття. Основним завданням із вивчення професійної надійності викладача стає визначення взаємин його індивідуальних психофізіологічних якостей із показниками надійності праці під впливом варіативних умов професійно-педагогічного середовища.

Перспективи подальших досліджень бачимо у визначенні та обґрунтуванні основних напрямів організаційно-педагогічного і психологічного забезпечення надійності та здоров'язбережувального середовища в закладах освіти різних рівнів і створення цілісної методичної системи реалізації цього процесу в її окремих ланках.

Список використаної літератури:

1. Александров Д., Солоненко А. Професійні експектації студентства в умовах освітньої реформи: методологічний аспект. *Versus*. Мелітополь: Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, 2014. Вип. 2 (4). С. 45–49.
2. Бодров В.А., Орлов В.Я. Психология и надежность: человек в системах управления техникой : монография. Москва : Институт психологии РАН, 1998. 288 с.
3. Доровских Т.В. Направления совершенствования физического воспитания студентов. *Проблеми фізичного виховання студентів* : Матеріали Всеукр. наук.-метод. конф., що присвячена 85-річчю заснування Дніпропетровського національного університету. Дніпропетровськ, 2003. С. 115–116.

4. Захарова О.В. Професійна надійність викладача фізичного виховання: складові та шляхи реалізації. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Педагогічні науки* : збірник наук. праць / Гол. ред. Т.С. Плачинда. Кропивницький : ЛА НАУ, 2019. Вип. 5. С. 477–482.
5. Іваненко В.В. Спрямування змісту міжпредметних зв'язків у професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : збірник наук. праць / Головний ред. Сущенко А.В. Запоріжжя : КПУ, 2019. Вип. 63. С. 65–69.
6. Іваненко В.В. Формування професійно-педагогічної культури фахівців фізичного виховання та спорту. *Актуальные научные исследования в современном мире*. 2019. Вып. 1(45), ч. 4. С. 59–64.
7. Іваненко О.В., Непша О.В. Рефлексія у розвитку професійно-педагогічної культури фахівців фізичного виховання та спорту. *Стратегічне управління розвитком фізичної культури і спорту* : збірник наукових праць. Харків : ХДАФК, 2018. С. 95–99.
8. Іванова В.М., Тамбовцев Г.В. Особливості професійної майстерності викладача закладу вищої освіти. *Актуальные научные исследования в современном мире*. 2019. Вып. 9(53), ч. 4. С. 95–99.
9. Ложкин Г.В., Волянчук Н.Ю. Регулятивная составляющая психологического потенциала тренера *Спортивный психолог*. 2005. № 3. С. 26-32.
10. Небылицын В.Д. К изучению надежности работы человека-оператора в автоматизированных системах. *Вопросы психологии*. 1961. № 6. С. 9–18.
11. Нерсисян Л.С., Конопкин О.А. Инженерная психология и проблема надежности машины. Москва : Наука, 1978. 211 с.
12. Никифоров Г.С. Психология здоровья : Учебное пособие. Санкт-Петербург : Речь, 2002. 256 с.
13. Пископель А.А. Историко-методологический анализ концепции надежности социо-технических систем : дис. ... д-ра филос. наук. Москва, 1995. 362 с.
14. Плахтиенко В.А., Блудов Ю.М. Надежность в спорте. Москва : Физкультура и спорт, 1983. 176 с.
15. Солоненко А. Виховання праксеологічної культури студентів педагогічного університету (спеціальність «Фізична культура») у процесі професійної підготовки. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2014. № 6. С. 141–152.
16. Солоненко А.М. Праксеологічна культура студента педагогічного університету: теоретичні засади. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка*. 2014. № 13. Том 2. С. 94–98.
17. Сущенко Л.П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект) : монографія. Запоріжжя : ЗДУ 2003. 442 с.
18. Khrystova T. Health priority in the life of modern students. *Innovation and information technologies in the social and economic development of society* : series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts Katowice School of Technology. Monograph 15. 2018. P. 152–163.

Ivanenko V. Components and ways of implementing professional reliability of physical education teacher in modern conditions

The article highlights the reasons for the lack of physical fitness of young people in Ukraine, reveals the factors of increasing the role of physical education and sport in modern life. The solution to this issue in higher education is entrusted to the teacher of physical education. The definition of professional reliability of the teacher of physical education is given. By the professional reliability of the teacher of physical education we mean the ability of the teacher to maintain a working condition, which is characterized by the error, productivity and efficiency of his activity, which is carried out under the influence of the varying conditions of the professional and pedagogical environment throughout the training session. Definition was preceded by a comprehensive analysis of a number of approaches and views on the problem of reliability. This analysis allowed to develop a structural-functional model of professional reliability of the teacher of physical education. The main structural element of this model is the teacher, which is considered at three levels: individual, subjective and personal. Professional activity is carried out under the influence of variational conditions of the professional-pedagogical environment, the main indicators of which are: attention and organization of work, stimulation of work, normative documents, sports-pedagogical team, student group, etc. The results of the teacher's interaction with the external environment in the work process are indicators: error, efficiency and productivity, which in the aggregate and indicate his professional activity.

Formation of professionalism of the teacher of physical education of a university takes place in difficult conditions of combination in his activity of two directions of work with students. The first relates to the formation of physical culture of the individual, the second—to professionally applied physical training of a specialist in accordance with the chosen specialty. The very question of becoming pedagogical skill and professional reliability of a teacher of physical education in higher education in this connection becomes an urgent problem.

Key words: *students, physical education, physical health, physical development, physical qualities, professional reliability, teacher, professional-pedagogical environment, reliability criteria.*